
INGEBOEKT

ANS

ANS. Algemene Nederlandse Spraakkunst. (red. v. G. Geerts, W. Haeseryn, J. de Rooij, M.C. van den Toorn). Groningen, Wolters-Noordhoff ; Leuven, Wolters, 1984.

In het woord vooraf van de ANS, geschreven in december 1983, formuleren de auteurs het nederige vermoeden dat met dit boek niet 'de' spraakkunst van het Nederlands is geschreven. De ultieme spraakkunst, in die zin dat volledigheid in de informatie aangaande syntactische en morfologische verschijnselen, gepaard gaat met inzichtgevende beschrijvingen van het hele taalgebeuren, van de hele procedures die een taalgebruiker doorloopt als hij een zin vormt, met het doel die in een bepaalde communicatiecontext in te passen, lijkt ondergetekende trouwens -net als de redacteurs - vooralsnog een utopie ; wellicht blijft zelfs een 'dichte' benadering van dat ideaal nog in lengte van dagen onbereikbaar. Toch heeft ondergetekende de indruk dat wat grondiger denkwerk bij de voorbereidingsfase van de ANS tot een beter resultaat had kunnen leiden.

In deze bespreking wens ik het niet over detailanalyses te hebben, maar wel over een aantal basisopties die in diverse delen van dit qua omvang monumentale werk meegespeeld hebben.

De twee boven geformuleerde doelstellingen - volledigheid in de observaties, en de adekwaatheid van de voorstelling - sluiten elkaar theoretisch geenszins uit, maar wie dit boek ter hand neemt merkt zelfs bij vluchtige consultatie van het gebodene, dat de eerste van die doelstellingen onvergelykelyk veel beter is gerealiseerd dan de tweede. De ANS is een onuitputtelijke bron van wetenswaardigheden i.v.m. de Nederlandse taal, en vaak ook een onverbiddelijke, met het rigoureuze toegepaste onderscheid tussen wat tot de standaardtaal wordt gerekend, en wat 'regionaal' is. Ter illustratie van dat laatste : 'Als ze dat durven doen' is oké in de ST, 'als hij dat durft doen' is regionaal (p. 534) ; Ik heb er nog een paar aangekocht' is standaard, 'ik heb er nog gekocht' is regionaal (p. 394) enz. Schrijver dezes is zich beroepshalve waarschijnlijk meer dan de gemiddelde gebruiker van spraakkunsten bewust van het belang van kleine onderscheidingen, maar veel van wat in de ANS als een oppositie tussen ST en regionaal taalgebruik wordt opgevoerd, lijkt mij veeleer idiosyncratisch van aard ; iets meer tolerantie t.a.v. wat aanvaardbaar is past voor wie een levende taal wil beschrijven ; je kunt je afvragen wie

aan krentenwegerij van dit type een boodschap heeft.

Wat er ook van zij, wie geïnteresseerd is in bijzonder fijne waarnemingen komt in dit boek gegarandeerd aan zijn trekken : het bevat een aantal uiterst gedetailleerde taxonomieën van soms erg kleine gebruikscategorieën. Ter illustratie : de werkwoorden die een 'bijwoord' (bv. mis, mee, onder, af, ...) als eerste lid hebben, worden in extenso behandeld : van elk voorkomend bijwoord worden de meest courante betekenisimplicaties opgesomd en overvloedig met voorbeelden geïllustreerd : zonder twijfel een enorm hulpmiddel voor de niet-Nederlandstalige bij zijn worsteling met de betekenisnuances waar dat type van woorden bij die groep mensen berucht om is. Nu is zo'n opsomming in se wel interessant, ook voor mensen die er niet direct op uit zijn om Nederlands te leren : taalbeschouwers bv. (eventueel tegelijk ook taalbeschrijvers), maar die zullen wel verwachten dat nog wat meer gegeven wordt, nl. inzicht in de betekenis van de zinnen waarin zulke werkwoorden optreden. Ik kan in deze context maar één voorbeeld geven, maar het kan alleen al voor dit onderdeel met veel andere aangevuld worden. Het valt op dat het bijwoord om bv. in een aantal werkwoorden zowel op het onderwerp als op het meewerkend voorwerp van de zin kan slaan ; cf. :

Marie sloeg een mantel om (= om zich heen)

Marie sloeg Wim een mantel om (= om hem heen)

terwijl mee, afhankelijk van het werkwoord waar het mee verbonden is, of het onderwerp, of het meewerkend voorwerp betreft, cf. :

Marie bracht alles mee (= met zich mee)

Marie gaf Wim alles mee (= met hem mee)

Maar de twee mogelijkheden samen bestaan dus bij geen van die twee werkwoorden. Of anders uitgedrukt : om is qua interpretatie veel vrijer als het gecombineerd wordt met een ww., dan mee. Zo'n beschrijving is natuurlijk veel moeilijker dan wat nu geboden wordt, en men kan zich afvragen : is het wel zinvol om zo diep te graven ? Natuurlijk is het dat, en niet alleen voor de potentiële taalbeschrijver, die zo al direct op weg wordt gezet, maar ook (en waarschijnlijk in de eerste plaats) voor de anderstalige, die meteen geconfronteerd wordt met de noodzaak om de besproken woorden als delen van zinnen te zien, en er binnen die structuren betekenis aan toe te kennen.

Ik meen dit eerste punt van kritiek dan ook zo samen te kunnen vatten : de samenstellers van de ANS hebben praktisch over heel de lijn voor het 'eenvouds'-criterium gekozen : de teksten zijn over het algemeen maximaal toegankelijk (begrijpelijk) gehouden. Zo'n principe is natuurlijk uiterst lofwaardig, op voorwaarde dat geen relevante informatie tussen de plooien terecht komt. In de ANS is het principe helaas zover doorgedreven dat dat laatste wel gebeurt.

Het streven om zoveel mogelijk hapklare informatie te bieden wordt gereflecteerd in de verdeling van de grammaticale domeinen over het boek. Meer dan de helft van de zowat 1200 tekstbladzijden is gewijd aan de woordleer (op basis van de oude vertrouwde indeling in 10 'woordsoorten' ; er is blijkbaar sedert eeuwen geen onderzoek naar verantwoorde woordsoortindelingen meer gedaan !). Dit deel bevat, afgezien van een aantal vrij goed gefundeerde voorstellen tot indeling

in subcategorieën (vaak gedeeltelijk of volledig op semantische basis), vooral erg gedetailleerde beschrijvingen van morfologische eigenschappen, en vooral : eigenaardigheden ; daarbij voert het uitzonderlijke heel duidelijk de boventoon, maar dat is wellicht voor veel potentiële gebruikers ook wel het hoofddoel van een grammatica : een soort van lexicon te bieden met een andere dan de alfabetische ordening van het woordenboek. Met andere woorden : er zijn de obligate lijsten van substantieven met dubbel genus, al dan niet met betekenisdifferentiatie, van substantieven met onvoorspelbaar of dubbel meervoud (idem), van sterke en onregelmatige werkwoorden, enz. Dat is niet het enige wat geboden wordt, maar het valt op dat in de 'beschouwende' passages de auteurs braafjes op de gebaande paden blijven, ook als die apart tot miskleunen leiden. Eén enkel voorbeeld : bij de vraag naar de subcategorie van een woord als 'Vim' (de naam van een bekend merk van schuurpoeder) wordt de redactie blijkbaar geconfronteerd met de traditionele definitie van het begrip eigennaam als 'iets wat individualiseert' (p. 36). Nu is het uiteraard duidelijk dat met 'Vim' geen individu genoemd wordt. De redactie staat dan ook voor het dilemma dat ze óf de traditionele definitie moet verwerpen (wat ondergetekende zou verwachten), óf het woord dan maar niet tot de eigennamen moet rekenen. Ik geeft toe : er blijkt enige aarzeling bestaan te hebben, maar de uiteindelijke beslissing is er één ten voordele van de traditie. Overigens blijkt uit dit voorbeeld meteen hoe bijzonder lastig de auteurs het zich maken door het klassieke adagium van het zuivere dichotomisme te aanvaarden (iets is dus of a, of b, ook als het tegelijk (evenveel) eigenschappen van a én b blijkt te vertonen). Ter illustratie nog, in dezelfde context : is 'Lockheed' in de volgende tekst nou soort- of eigennaam ? :

Ze hebben besloten om Lockheeds te kopen.

Relatief wordt heel wat minder belang gehecht aan de tweede hoofdcomponent van elke traditionele grammatica, de zinsleer (te begrijpen als de bespreking van de zinsconstituenten) : 108 blz. zijn daaraan gewijd, i.e. zowat 9 % van de beschikbare ruimte (voor de aardigheid ter vergelijking : bij Den Hertog maakt dat onderdeel 168 blz. uit, of 23.5 % van de ruimte, en bij Van den Toorn 89 van de 320 pagina's, of 27.5 %). Die verhoudingen zijn welsprekend genoeg : de zuiver structurele aspecten van de taal mogen dan al het centrale gegeven vormen van de hedendaagse linguïstiek, in dit boek blijven ze overduidelijk in de schaduw. Uiteraard is dat alleen een relatief gegeven, want in de absolute toegekende ruimte ontlopen de genoemde beschrijvingen elkaar nauwelijks. Het eventuele ongenoegen van de gebruiker zal dan ook niet de kwantiteit, maar de kwaliteit van het gebodene betreffen : dat ongenoegen is er in alle geval bij de ondergetekende, en wel om drie belangrijke redenen (waarbij dus geabstraheerd wordt van een hele reeks onbevredigende detailanalyses) :

1. De auteurs houden zich consequent verre van uitspraken i.v.m. types van zinsdelen die in de recente literatuur (bedoeld wordt dan die van de laatste decennia) aan de orde zijn geweest, en soms tot controverses aanleiding hebben gegeven ; ik denk o.a. aan het complement bij werkwoorden als 'kosten, duren, ...', aan de restrictieve bepaling van het type 'voor een jongen' in : 'Voor een jongen breit hij niet slecht', aan het van-object bij 'krijgen', enz. Hier lijkt het streven naar 'veiligheid' het te halen van het principe van de volledigheid,

dat anders hoog in het vaandel staat.

2. De behandeling blijft dus oerconservatief, en de presentatie van de diverse zinsdelen is navenant : hoofdstuk 1 bestaat uit een welhaast eindeloze opsomming van zinsdelen, die bij gebrek aan welke structurerende theorie ook, als los zand uiteen vallen : 21.1 behandelt het gezegde, 21.2 het onderwerp, met daarbij wél een fikse uiteenzetting over wat zo stilaan als een van de grootste mystificaties uit de Nederlandse grammatica mag heten, nl. het zgn. plaatsonderwerper (alsof er in het Nederlands een vaste plaats was voor de syntactische categorie subject !), maar zonder vermelding van de oppositie tussen actief en passief onderwerp (die komt wel op een andere plaats aan bod, cf. verder in deze recensie), 21.3 het lijdend voorwerp, enz..., 21.25 de bepaling van hoedanigheid, 21.26 die van modaliteit, 21.27 die van negatie (alsof men daarbij op welke grond ook van een 'bepaling' kan spreken : het is duidelijk dat men 'bepaling' in deze grammatica nog maar eens als een vuilnisbakcategorie beschouwt), enz. Dat bepaalde van die zinsdelen nauwer bij elkaar aansluiten dan bij hun overige broertjes, en dus ook gemeenschappelijke kenmerken vertonen (ook en zelfs vooral in hun oppervlakkige verschijningsvorm, hun plaatsing in de zin, enz.) blijft zo noodzakelijk onvermeld.

3. Nog eens : in directe samenhang daarmee : over wat onder 'onderwerp' of 'voorwerp' of 'bepaling' verstaan dient te worden, vindt de lezer, afgezien van wat erg verspreide, vaak incoherente notities, geen informatie. En of een 'bepaling' nu noodzakelijk in de zin aanwezig is, of zonder meer weglaatbaar, speelt ook al geen rol, althans niet in de voorgestelde nomenclatuur. Nochtans is ook zo'n indeling, precies vanuit de praktische doelstellingen van de auteurs, meer dan zinvol : bij de zinsbouw blijken die twee categorieën van 'bepalingen' zich heel anders te gaan gedragen ; cf. de verschillende ongemarkeerde (preferentiële) volgordes in resp. :

Ik heb op die tafel een boek gezien
Ik heb een boek op die tafel gelegd.

In schril contrast met dit verbijsterend oppervlakkige deel staat dan een ronduit schitterend stuk over het nochtans uiterst controverse onderwerp van de zinsbouw. Geen geschipper ditmaal, maar een goed onderbouwde lineariseringstheorie, waarin de auteurs zonder compromissen zowel de traditie als de overheersende theorievorming van het ogenblik achter zich laten : een illustratie kortom dat een algemene, op de praktijk gerichte grammatica als deze, best ook fundamentele opties verdraagt : bijna 150 blz. (daarmee brengt de ANS veruit de uitvoerigste en gedetailleerdste beschrijving die in een naslagwerk i.v.m. het Nederlands is te vinden) boordevol praktische informatie voor de zoeker-naar-zekerheden, zowel als stimulerende inzichten voor wie de Nederlandse zinsbouw wetenschappelijk wil onderzoeken. Hulde !

Ten slotte dan het zorgenkind van elke grammatica : de beschrijving van de niet-referentiële elementen (al die taalelementen die niet direct iets in de werkelijkheid noemen of naar zoiets verwijzen), zoals de middelen om aan te geven wat met een uiting bedoeld wordt (het taalhandelingskarakter), de modaliteits-en aspectenschakeringen

van de zin, negatie, de 'tempus'-aanduidingen, de partikels zoals al, nog, niet meer, zelfs, enz. Een geïntegreerde beschrijving, met oog voor de subtiele interactie van al die domeinen, die meer dan alle andere taalverschijnselen het creatieve en functionele karakter van de taal bepalen, ontbreekt vrijwel volledig. Er is weliswaar een beperkte plaats ingeruimd voor de 'zinssoorten' (hoofdstuk 23), maar daarin komen zonder enige inleidende toelichting of verantwoording van wat wel of niet behandeld gaat worden, onmiddellijk na elkaar twee totaal verschillende fenomenen aan bod : eerst de oppositie tussen actieve en passieve zinnen, daarna een uiterst traditionele en amechtige introductie tot taalhandelingstypes : de bibliotheken i.v.m. pragmatische verschijnselen zijn voor de samenstellers van deze spraak-kunst gesloten gebleven. De andere genoemde verschijnselen komen allemaal in een of andere vorm, her en der n.a.v. andere fenomenen aan bod : zoals boven al even aangeklaagd werd, is 'negatie' een bepaling, modaliteit krijgt een korte paragraaf (20.7), zonder enige expliciete band met de zo nauw verwante aspecten als tempus, als restrictie (tenzij in die zin dat restrictie gedeeltelijk met modaliteit verward wordt), en als het taalhandelingskarakter van uitingen (ook hier afgezien van die aspecten van het fenomeen die verkeerdelijk onder modaliteit worden gevat ; er is in de ANS zelfs sprake van ... wensmodaliteit, cf. p. 798-799). De kritiek kan hier weer niet anders zijn dan bijzonder scherp, en betreft grosso modo twee aspecten :

- Er is zoals gezegd geen enkele poging gedaan om een geïntegreerde visie op het geheel van de 'zinsmodificatie' (een term die ik ontleen aan mijn eigen behandeling van de genoemde fenomenen in G. De Schutter-P. van Hauwermeiren : 'De structuur van het Nederlands. Een taalbeschouwelijke grammatica') te geven ; het resultaat daarvan is dat de lezer op tien verschillende plaatsen informatie vindt die in de grond alleen door een intensieve vergelijking van al die vindplaatsen onderling, ernstig te interpreteren is.

- De wél opgenomen gegevens zijn op zijn minst onvolledig te noemen, en wat de presentatie betreft vaak misleidend : vooral het door elkaar klutsen van in de grond wel verschillende verschijnselen is hinderlijk. Het niet-bestaande deel over de niet-referentiële delen van de zin haalt, kort gezegd, zelfs in de wél opgenomen flarden een bedroevend laag peil. De enige uitzondering is voor ondergetekende de behandeling van de werkwoordstijden : een opmerkelijk fris en informatief sterk deel, dat de kern voor een in volgende bewerking op te nemen deel over de zinsmodificatie in het algemeen kan gaan vormen.

Wij concluderen : de ANS is een ongelooflijk ongelijk boek, waarin de helaas relatief zeldzame schitterende stukken alterneren met doffe, ziel- en levenloze opsommingen van gebruiksmogelijkheden en met ronduit onwaardige behandelingen die van het jaar nul lijken te dateren. Voor een meerderheid van de behandelde onderwerpen speelt de recente theorievorming in de linguïstiek geen enkele rol, zelfs niet als unificerend principe op de achtergrond ; daarvoor is de hang naar herkenbaarheid (of moet dit als 'verkoopbaarheid' geïnterpreteerd worden ?) te groot. Niet toevallig zijn de meest geslaagde stukken die waar de traditie de rug wordt toegekeerd ; te noteren valt dat de auteur er in die gevallen heel goed in slagen om het modernere jargon te vermijden.

Het boek bevat nog, behalve een niet al te uitvoerig register, een zorgvuldig opgebouwde bibliografie, die naar eigen waarneming van de ondergetekende, tot omstreeks 1978-79 het voornaamste werk op het gebied van de linguïstische neerlandistiek (en uiteraard ook wel een selectie van minder belangrijke bijdragen op dat gebied) bevat. Uit de laatste jaren voor het afsluiten van de kopij zijn de geciteerde werken vrij sporadisch, maar dat hangt natuurlijk wel met de datum van afsluiting van het manuscript samen. Of zo'n alfabetische lijst van titels nou wel zin heeft in een werk als dit, daarover kan men van mening verschillen : het onderwerp van het boek is zo ruim dat verwacht mag worden dat de hele produktie op het gebied van syntaxis en morfologie overzien en verwerkt zal worden ; en bovendien in het boek zelf zijn er geen verwijzingen naar welke bron ook. Het voornaamste argument tégen zo'n plaats- en dus bomenverslindende lijst is wel dat de Nederlandse linguïstische literatuur veel beter (want : naar onderwerp geklasseerd, en via uitstekende registers toegankelijk gemaakt) verwerkt is in een onderneming die elke lezer met linguïstische belangstelling bekend is : de BNTL ; wie iets i.v.m. een in de ANS behandeld onderwerp na wil trekken, vindt in de BNTL de relevante literatuur in een fractie van de tijd die hij nodig heeft om de hele 23 bladzijden lange lijst van titels door te ploegen, waarbij uitsluitend de soms enigmatische titel uitsluitend zou moeten geven aangaande de inhoud en de relevantie van de bedoelde tekst.

G. De Schutter, UIA

Jeugdboeken in de klas

Christelijke organisatie voor begeleiding van de bibliotheekgebruiker : Ontmoeting met andere culturen ; drie werkschema's voor het werken met jeugdboeken in de klas.
Antwerpen, Katholiek Centrum voor Lectuurinformatie en Bibliotheekvoorziening, 1985, 43 p.

Het KCLB is de laatste tijd erg actief. De werkgroep die dit bundeltje samenstelde, stelt het opzet ten dienste van een bredere confrontatie met boek en bibliotheek. Hij somt bovendien onder "Algemene doelstellingen" (blz. 5) een aantal doelen op die de leerkracht zou bereiken met efficiënt literatuuronderwijs, verwijzingen naar het V.S.O.-leerplan Nederlands inclusief. Deze lijst lijkt indrukwekkend, maar is lichtzinnig omdat de correlatie tussen een en ander onbewezen is. Zo zou o.m. door het lezen van goede boeken de schrijfvaardigheid gestimuleerd worden. Leerlingen zouden zelfs bekeerd worden op het vlak van "spelling, zinsconstructie en logische opbouw". Inderdaad, alles zal wel nuttig zijn voor alles, maar waardeoverschatting dient vermeden te worden.